

DOI: 10.31648/kpp.10917

Anna Kledyńska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-7081-6687

anna.kledynska@uwm.edu.pl

Zapis zwykły i zapis windykacyjny w polskim prawie

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka instytucji zapisu zwykłego i zapisu windykacyjnego w polskiej regulacji prawnej. Obydwe wymienione konstrukcje służą przekazaniu określonych praw po śmierci spadkodawcy na rzecz oznaczonej osoby, określanej mianem zapisobiercy. Jakkolwiek zbieżny jest cel obu rodzajów zapisów, to już sposób ich realizacji całkowicie odmienny. Inny jest również charakter prawny i skutki analizowanych konstrukcji, co z kolei determinuje pozycję prawną zapisobierców. W artykule przeanalizowano również zagadnienia związane z przejściem własności zapisanych praw na zapisobierców. Obydwe konstrukcje niewątpliwie zwiększają zakres swobody dysponowania majątkiem na wypadek śmierci, urozmaicając katalog środków, które mogą znaleźć zastosowania, w zależności od woli osoby dokonującej zapisu.

Istota i charakter prawny zapisu zwykłego

Zgodnie z art. 968 § 1 Kodeksu cywilnego (dalej jako k.c.) spadkodawca, w drodze rozrządzenia testamentowego, może zobowiązać swojego spadkobiercę (zarówno ustawowego, jak i testamentowego) do wykonania określonego świadczenia majątkowego na rzecz wskazanej osoby. Rozrządzenie takie stanowi zapis zwykły, a beneficjentem jest zapisobierca zwykły. Przepisy przewidują także możliwość ustanowienia dalszego zapisu (tzw. zapis dalszego stopnia) – ma to miejsce wówczas, gdy spadkodawca obciąży zapisobiercę powinnością wykonania określonego świadczenia na rzecz kolejnej osoby (art. 968 § 2 k.c.). Należy podkreślić, że zapisobierca nie jest

spadkobiercą. Nie można uznać go za następcę prawnego spadkodawcy pod tytułem ogólnym. Uzyskuje on oznaczoną korzyść pochodzącą zwykle z majątku spadkodawcy¹. W doktrynie sformułowano pogląd, zgodnie z którym zapisobiercę najczęściej określić można jako pośredniego następcę prawnego spadkodawcy pod tytułem szczególnym (sukcesja syngularna)². Stwierdzenie pośredniego charakteru następstwa w tym przypadku powodowane jest koniecznością pośredniczenia osoby obciążonej w realizacji zapisu³. Z istoty zapisu zwykłego wynika bowiem, że poprzez jego ustanowienie, z chwilą otwarcia spadku, zapisobierca nie nabywa od razu z mocy prawa zapisanej korzyści, a jedynie wierzytelność, na podstawie której może domagać się od obciążonego zapisem spełnienia oznaczonego świadczenia⁴. W doktrynie zauważono, że zapis zwykły w istocie odsuwa w czasie uzyskanie przez zapisobiercę przeznaczonej dla niego korzyści. Rozrządzenie to może wymagać ponadto podjęcia dodatkowych czynności (np. ustalenia spadkobierców czy zawarcia umowy w wykonaniu zobowiązania wynikającego z zapisu)⁵.

Zapis zwykły stanowi źródło zobowiązania, w którym po stronie wierzyiciela występuje zapisobierca, zaś zobowiązanym jest podmiot obciążony zapisem. Zobowiązanie z tytułu zapisu zwykłego stanowi zobowiązanie, z którym związana jest osobista odpowiedzialność obciążonego zapisem. Obligacyjny skutek zapisu zwykłego wyraża się w powstaniu po stronie zapisobiercy uprawnienia do żądania od spadkobiercy wykonania zapisu, zaś po stronie spadkobiercy – obowiązku wypełnienia żądanego świadczenia. Należy zaakcentować, że wierzytelność wynikająca z zapisu zwykłego zasadniczo jest zbywalna oraz podlega dziedziczeniu, chyba że spadkodawca zdecyduje inaczej. Nawet jednak gdy przedmiotowa wierzytelność jest objęta dziedziczeniem po zapisobiercy, nie traci ona swego swoistego charakteru, związanego ze źródłem powstania⁶.

¹Dopuszczalne jest także ustanowienie zapisu rzeczy niebędącej własnością spadkodawcy. Gdy jednak chodzi o rzeczy oznaczone co do tożsamości, zapis takiej rzeczy nienależącej do spadku lub też należącej wprawdzie do spadku, lecz co do której na spadkodawcy w dacie jego śmierci ciążył obowiązek jej zbycia, jest bezskuteczny. Spadkodawca może jednak w sposób odmienny ukształtować skutek ustanowienia omawianego zapisu (art. 976 k.c.), np. postanawiając, że zapisana rzecz ma zostać przez obciążonego nabyta. Jeżeli obciążony zapisem, mimo podjętych działań, nie zdoła nabyć przedmiotu zapisu, będzie to równoznaczne z następczą niemożliwością świadczenia, wskutek której zobowiązanie wygaśnie. Jeżeli zaś obciążony zapisem odmówi podjęcia starań o nabycie zapisanego przedmiotu, ponosi on względem zapisobiercy odpowiedzialność odszkodowawczą – por. K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 651, komentarz do art. 976, uwagi nr 10–11; wyrok SA w Gdańsku z 3 września 2014 r., sygn. akt V ACa 348/14, Legalis nr 1203316; wyrok SN z 7 marca 2013 r., sygn. akt II CSK 486/12, Lex nr 1341664.

²W niektórych sytuacjach przy ustanowieniu zapisu zwykłego w ogóle nie można mówić o wystąpieniu następstwa prawnego, np. wówczas, gdy przedmiotem zapisu zwykłego będzie świadczenie jakiejś usługi lub gdy zapisana zostanie rzecz nienależąca do spadkodawcy – por. J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1968, s. 61.

³Ibidem, s. 60–61; G. Wolak, *O zapisie zwykłym jako rozrządzeniu testamentowym*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 2(60), s. 43–44.

⁴Postanowienie SN z 16 września 1997 r., sygn. akt I CKN 244/97, Lex nr 548998.

⁵J. Górecki, *Zapis testamentowy w prawie kolizyjnym*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2009, t. 5, s. 132.

⁶A. Sylwestrzak, [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2024, Lex, komentarz do art. 968.

Wykonanie zapisu zwykłego

Z chwilą otwarcia spadku własność przedmiotów spadkowych, w tym także tych będących przedmiotem zapisów zwykłych, przechodzi na spadkobierców zmarłego. Z tą samą chwilą powstaje zobowiązanie z zapisu zwykłego. Odrębną kwestią jest natomiast termin wykonania tego zobowiązania (równoznaczny z terminem wymagalności roszczenia o wykonanie zapisu). Jak wynika z art. 970 zd. 1 k.c., zapisobierca ma prawo domagać się wykonania zapisu niezwłocznie po ogłoszeniu testamentu, chyba że spadkodawca, konstruując zapis, przewidział inny termin jego wykonania (np. wprost wskazując datę czy też określając ją w sposób możliwy do wywnioskowania na podstawie testamentu). Odnośnie do terminu spełnienia świadczenia wynikającego z zapisu zwykłego wyrażono tezę, zgodnie z którą możliwość niezwłocznego domagania się wykonania zapisu przez zapisobiercę powinna uwzględniać specyfikę świadczenia⁷.

Wykonanie zobowiązania wynikającego z zapisu będzie podlegało zasadom stanowionym przez przepisy prawa zobowiązań (art. 471 i nast. k.c.), z uwzględnieniem regulacji prawa spadkowego dotyczących zapisu zwykłego⁸. Gdy przedmiotem zapisu jest rzecz oznaczona co do tożsamości, osoba zobowiązana do wykonania zapisu ponosi także względem zapisobiercy odpowiedzialność za wady rzeczy, według reguł przewidzianych dla darczyńcy (art. 978 Kodeksu postępowania cywilnego).

Wydaje się przy tym słuszny wywód zaprezentowany w uchwale Sądu Najwyższego z 16 października 2014 r., sygn. akt III CZP 70/14, zgodnie z którym przedmiot zapisu zwykłego, bez uszczerbku dla specyfiki i charakteru norm prawa spadkowego, może zostać określony w sposób alternatywny⁹.

Spełnienie świadczenia wynikającego z zapisu zwykłego, którego przedmiotem jest rzecz oznaczona co do tożsamości, będzie polegało na wydaniu zapisanego przedmiotu i przeniesieniu jego własności na zapisobiercę¹⁰. Do wykonania obowiązku dłużnika, zgodnie z treścią art. 155 § 1 i art. 156 k.c., konieczne będzie zawarcie umowy o skutku rzeczowym przenoszącej własność. W orzecznictwie uznano, że samo tylko przeniesienie posiadania rzeczy może być utożsamiane z wykonaniem zapisu, choć – z braku przeniesienia prawa własności – o niepełnym charakterze. Wydanie przedmiotu zapisu zapisobiercy ubezskutecznie jednak późniejsze dochodzenie przez spadkobierców jego zwrotu¹¹.

⁷S. Wójcik, F. Zoll, *Rozrządzenia testamentowe*, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *Prawo spadkowe*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 10, Warszawa 2013, s. 411 i nast.

⁸Ibidem, s. 410.

⁹Uchwała SN z 16 października 2014 r., sygn. akt III CZP 70/14, Lex nr 1521331. Pogląd przedstawiony w uchwale stał się przedmiotem dyskusji w doktrynie. Stanowisko aprobujące przedstawił: K. Orszynski, *Zapis zwykły alternatywny*, „Rejent” 2016, nr 4, s. 35–51; P. Bender, *O dopuszczalności alternatywnego określenia przedmiotu świadczenia przy zapisie zwykłym raz jeszcze*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 9, s. 105–119; P. Książak, *Przedmiot zapisu zwykłego*, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 16.10.2014 r. (III CZP 70/14)*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 1, s. 119 i nast.; K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), op. cit., komentarz do art. 968, uwaga nr 34. Krytykę sformułował natomiast T. Justyński, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego III CZP Izba Cywilna z dnia 16 października 2014 r., III CZP 70/14*, „Orzecznictwo Sądów Powszechnych” 2015, z. 5, s. 691–697.

¹⁰Por. orzeczenie SN z 20 października 1960 r., sygn. akt 2 CR 706/60, Lex nr 106214.

¹¹Uchwała SN z 17 stycznia 1969 r., sygn. akt III CZP 127/68, Legalis nr 13808; orzeczenie SN z 20 października 1960 r., sygn. akt 2 CR 706/60, Lex nr 106214; wyrok SN z 12 grudnia 2002 r., sygn. akt II CKN 1279/00, Legalis nr 57215.

Trzeba zgodzić się z przeważającym w doktrynie poglądem, że o ile nic innego nie będzie wynikało z woli spadkodawcy, zobowiązanie do wykonania zapisu staje się wymagalne z chwilą wezwania obciążonego zapisem przez zapisobiercę do jego wykonania. Owo obowiązanienie ma charakter bezterminowy, zatem zastosowanie znajdzie art. 455 k.c., z którego wynika, że świadczenie powinno być spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika przez wierzyciela do wykonania zobowiązania¹². Naturalnie zapisobierca może również określić w wezwaniu termin spełnienia świadczenia wynikającego z zapisu. Wówczas to upływ tego terminu będzie wyznaczał początkową datę wymagalności zobowiązania. Należy zaznaczyć, że odrębne unormowanie pojawia się w odniesieniu do zapisobiercy obciążonego dalszym zapisem, który może powstrzymać się z wykonaniem swego świadczenia aż do chwili wykonania zapisu przez spadkobiercę (art. 970 zd. 2 k.c.). Powstrzymanie się w oznaczonej sytuacji przez zapisobiercę ze spełnieniem świadczenia nie może doprowadzić do przedawnienia roszczenia dalszego zapisobiercy¹³.

W kontekście wymagalności roszczenia zapisobiercy istotne znaczenie ma również ta okoliczność, że wskazanie art. 970 zd. 1 k.c. nie uzależnia prawa do domagania się spełnienia świadczenia wynikającego z zapisu zwykłego od przepisów dotyczących przyjęcia albo odrzucenia spadku (art. 1012 i nast. k.c.). Można by zatem uznać, że uprawniony z tytułu zapisu mógłby domagać się spełnienia świadczenia od spadkobiercy jeszcze przed złożeniem przez niego oświadczenia o przyjęciu spadku lub przed upływem terminu do złożenia takiego oświadczenia. Tezy tej nie sposób jednak w całości zaakceptować. W doktrynie słusznie zauważono, że w przypadku gdy rzecz objęta zapisem będzie własnością obciążonego spadkobiercy do chwili przyjęcia przez niego spadku, roszczenie o wykonanie zapisu nie stanie się wymagalne, zaś spadkobierca nie może ponosić odpowiedzialności z tytułu niewykonania wynikającego stąd zobowiązania. Proponuje się przyjęcie w takich sytuacjach, że wymagalność roszczenia o wykonanie zapisu powstaje od dnia przyjęcia spadku¹⁴.

Regulacja wyrażona w treści art. 970 zd. 1 k.c. nie warunkuje powstania wierzytelności z tytułu wykonania zapisu zwykłego od przeprowadzenia działu spadku między spadkobiercami. W przypadku gdy przedmiot zapisu zwykłego dziedziczy kilkoro spadkobierców, a obciążony wykonaniem zapisu będzie jedynie jeden ze spadkobierców, roszczenie o wykonanie zapisu zwykłego może stać się wymagalne jeszcze przed działem spadku. Ewentualne trudności w przeprowadzeniu postępowania działowego czy też w uzyskaniu przez obciążonego spadkobiercę przedmiotu zapisu będą mogły jednak być postrzegane jako okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności w rozumieniu art. 471 k.c.¹⁵

Na wymagalność roszczenia z tytułu zapisu zwykłego będzie miało również wpływ zastrzeżenie przez spadkodawcę warunku lub terminu (art. 975 k.c.). Wówczas

¹²S. Wójcik, F. Zoll, op. cit., s. 412.

¹³K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), op. cit., komentarz do art. 970, uwaga 22.1.

¹⁴S. Wójcik, F. Zoll, op. cit., s. 412.

¹⁵Ibidem.

możliwość domagania się przeniesienia własności i wydania przedmiotu zapisu będzie uzależniona od spełnienia się (bądź niespełnienia) warunku albo od upływu oznaczonego terminu, chyba że zdarzenia te będą miały miejsce przed ogłoszeniem testamentu. W razie gdy przedmiot zapisu zostanie przez spadkodawcę określony w sposób alternatywny, zobowiązanie z tytułu zapisu ma charakter zobowiązania przemienne. W takiej sytuacji roszczenie o wykonanie zapisu będzie mogło powstać dopiero z chwilą konkretyzacji świadczenia z tytułu zapisu, dokonanej w drodze wyboru dokonanego przez dłużnika albo wierzyciela¹⁶.

Odpowiedzialność z tytułu niewykonania zapisu zwykłego

Niewykonanie zobowiązania wynikającego z zapisu co do zasady rodzi odpowiedzialność wynikającą z art. 471 i nast. k.c. Na podstawie tych przepisów zobowiązany ponosi odpowiedzialność z tytułu uszczerbków doznanych przez zapisobiercę. W odrębny sposób ustawodawca potraktował konieczność dokonania rozliczeń z tytułu niewykonania zapisu zwykłego rzeczy oznaczonej co do tożsamości.

Jeżeli obciążony zapisem, którego przedmiotem jest rzecz oznaczona co do tożsamości, będzie odmawiał wykonania swojego obowiązku, zapisobiercy przysługuje prawo wystąpienia do sądu z powództwem o wydanie orzeczenia zastępującego oświadczenie woli (art. 64 k.c.)¹⁷. Analogicznie gdy to uprawniony z tytułu zapisu zwykłego odmawia zawarcia z obciążonym spadkobiercą umowy przenoszącej własność, zobowiązany może wystąpić do sądu o wydanie orzeczenia zobowiązującego zapisobiercę do złożenia oświadczenia woli określonej treści¹⁸.

Zapis windykacyjny

Istota i charakter prawny zapisu windykacyjnego

Możliwość dokonania zapisu windykacyjnego dopuszczona została w polskim porządku prawnym ustawą z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 85, poz. 458). Wprowadzone tą ustawą regulacje k.c. dotyczące zapisu windykacyjnego weszły w życie 23 października 2011 r. Nowelizacja była reakcją ustawodawcy na postulaty zarówno przedstawicieli doktryny, jak i praktyków działających w obszarze nauki prawa cywilnego¹⁹.

¹⁶ K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), op. cit., komentarz do art. 970, uwagi nr 16–18.

¹⁷ Uchwała SN z 20 listopada 1981 r., sygn. akt III CZP 48/81, Lex nr 2720; wyrok SN z 18 lutego 1999 r., sygn. akt I CKN 1002/97, Lex nr 521803.

¹⁸ Uchwała SN z 10 sierpnia 1988 r., sygn. akt III CZP 65/88, Legalis nr 26381.

¹⁹ J. Górecki, *Zapis windykacyjny – uwagi de lege ferenda*, [w:] E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane panu rejentowi Romualdowi Szykowi*, Kluczbork 2007, s. 129 i nast.; W. Żukowski, *Projektowane wprowadzenie zapisu windykacyjnego do polskiego prawa spadkowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2010, z. 4, s. 1041 i nast.; J. Waszczuk-Napiórkowska, *Zapis windykacyjny w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2014, s. 161.

Istotę zapisu windykacyjnego wyjaśnia art. 981¹ § 1 k.c., w którym wskazano, iż spadkodawca w testamencie sporządzonym w formie aktu notarialnego może postanowić, że określona osoba nabędzie przedmiot zapisu z chwilą otwarcia spadku. Wobec powyższego trafnie podnosi się w doktrynie, że zapis windykacyjny umożliwia spadkodawcy zadecydowanie o tym, komu – w chwili jego śmierci – przypadną poszczególne przedmioty należące do spadku bądź na czym rzecz ustanowione zostaną prawa. Zasadnie podkreśla się również, iż wprowadzenie zapisu windykacyjnego w istotny sposób wpłynęło na poszerzenie swobody spadkodawcy w kształtowaniu treści ostatniej woli, bowiem zyskuje on realny wpływ na losy poszczególnych składników majątku spadkowego po swojej śmierci²⁰. Co istotne, takiego skutku zasadniczo nie można osiągnąć poprzez powołanie spadkobierców (z wyjątkiem sytuacji, gdy tylko jeden spadkobierca dochodzi do dziedziczenia), przedstawienie woli co do sposobu działu spadku ani poprzez zapis zwykły²¹. Wskazany skutek można wprawdzie uzyskać dzięki zawarciu umowy darowizny na wypadek śmierci²². Niemniej jednak w doktrynie trafnie dostrzeżono, że z uwagi na wątpliwości dotyczące tej czynności prawnej, w praktyce nie odgrywa ona znaczącej roli²³.

Zapis windykacyjny wywołuje skutek rzeczowy. Zapisobierca nabywa *ex lege* przedmiot objęty zapisem w chwili otwarcia spadku bądź staje się uprawnionym z tytułu ustanowionego w zapisie prawa. Dokonane przysporzenie zasadniczo nie jest zależne od wiedzy i woli zapisobiercy windykacyjnego²⁴. Uprawniony nie jest spadkobiercą zmarłego, zaś wydanie przedmiotu zapisu pozostaje bez wpływu na wysokość udziałów spadkowych przypadających spadkobiercom. Niezależnie od powyższego stwierdzenie nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego następuje w sprawie sądowej o stwierdzenie nabycia spadku lub przed notariuszem w postępowaniu dotyczącym notarialnego poświadczenia dziedziczenia²⁵. Choć skutki zapisu windykacyjnego zachodzą już w chwili otwarcia spadku, to jednak wskazane jest uzyskanie przez zapisobiercę dokumentu potwierdzającego fakt nabycia przez niego przedmiotu lub prawa wynikającego z zapisu²⁶.

²⁰ A. Bieranowski, *Wykładnia testamentu zawierającego zapis windykacyjny – głos w dyskusji*, „Rejent” 2012, nr 7–8, s. 177; zob. także wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., sygn. akt P 4/99, Legalis nr 49437.

²¹ P. Księżak, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012, s. 26.

²² Dopuszczalność zawarcia takiej umowy została potwierdzona w postanowieniu SN z 6 maja 2004 r., sygn. akt III CK 511/02, Legalis nr 123625 i w uchwale SN z 13 grudnia 2013 r., sygn. akt III CZP 79/13, Legalis nr 742138.

²³ Zob. J. Górecki, *O potrzebie uregulowania w Kodeksie cywilnym umowy darowizny na wypadek śmierci*, [w:] J. Gołaczyński, P. Machnikowski (red.), *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Edwarda Gniewka*, Warszawa 2010, s. 193; zob. także: M. Kolodzińska, *Czy instytucja zapisu windykacyjnego może skutecznie zastąpić darowiznę na wypadek śmierci? Uwagi wynikające z praktyki notarialnej*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 11–12, s. 103–111.

²⁴ P. Zakrzewski, *Zapis windykacyjny*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 2, s. 8. Warto jednak zaznaczyć, że zapisobierca windykacyjny może odrzucić zapis. W takiej sytuacji przedmiot zapisu windykacyjnego wraca do spadku i podlega dziedziczeniu, ewentualnie może on również przypaść innym zapisobiercom windykacyjnym w zwiększonych udziałach (jedynie w sytuacji, gdy przedmiot objęty został zapisem na rzecz kilku osób) – por. A. Sylwestrzak, *Przyjęcie i odrzucenie zapisu windykacyjnego*, „Rejent” 2012, nr 12, s. 116–117, a także: J. Górecki, *Zapis windykacyjny w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2012, nr 4, s. 29–30.

²⁵ T. Zembrzusi, *Stwierdzenie nabycia przedmiotu windykacyjnego w postępowaniu sądowym*, [w:] K. Flaga-Gieruszynska, G. Jędrejek (red.), *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin profesora Andrzeja Zielińskiego*, Warszawa 2014, s. 583.

²⁶ J. Górecki, *Zapis windykacyjny w praktyce...*, s. 25.

Przedmiot zapisu windykacyjnego

Przedmiotem zapisu windykacyjnego mogą być wyłącznie rzeczy bądź prawa oraz obowiązki enumeratywnie wymienione w art. 981¹ § 2 k.c., mianowicie: 1) rzecz oznaczona co do tożsamości, 2) zbywalne prawo majątkowe, 3) przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne, 4) ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności oraz 5) ogół praw i obowiązków współnika spółki osobowej. W przypadku gdy przysporzenia wynikające z zapisu windykacyjnego odnoszą się do składników wymienionych w pkt 1–3 oraz 5, składniki takie w ogóle nie wchodzą w skład spadku. Ich nabycie przez zapisobiercę windykacyjnego ma charakter nabycia translatywnego pod tytułem szczególnym *mortis causa*²⁷. Natomiast w sytuacji gdy w ramach zapisu windykacyjnego na rzecz zapisobiercy ustanowione ma być użytkowanie lub służebność, przedmiot obciążony takim zapisem wchodzi w skład spadku i podlega dziedziczeniu. Nabycie w tych warunkach prawa przez zapisobiercę windykacyjnego ma charakter konstytutywny²⁸.

Nabycie prawa wynikającego z zapisu windykacyjnego

Nabycie przedmiotu zapisu odbywa się w drodze sukcesji singularnej i nie wymaga podejmowania dodatkowych działań ze strony zapisobiercy. Innymi słowy, już z chwilą śmierci spadkodawcy zapisobierca windykacyjny staje się podmiotem praw i obowiązków dotyczących zapisanego mu przedmiotu. W tym samym momencie zyskuje on prawo do wystąpienia z roszczeniem windykacyjnym – może domagać się wydania rzeczy objętej zapisem od spadkobierców lub innych osób, władających tym przedmiotem²⁹. W świetle powyższego w doktrynie trafnie zwraca się uwagę na różnice konstrukcyjne między zapisem zwykłym a zapisem windykacyjnym, które w zasadzie przemawiają za uznaniem zapisu windykacyjnego za formę powołania spadkowego do określonego przedmiotu³⁰.

Roszczenie o wydanie przedmiotu zapisu posiada charakter rzeczowy. Wśród przesłanek powstania przedmiotowego roszczenia wymienia się: posiadanie przez wierzyciela statusu właściciela, pozbawienie właściciela władania swoją rzeczą w sposób samodzielny lub przez inną osobę oraz władanie rzeczą przez osobę nieuprawnioną³¹. Sytuacja zapisobiercy windykacyjnego, który pozbawiony jest możliwości władania należącym do niego przedmiotem zapisu, wypełnia wymienione przesłanki.

²⁷ P. Zakrzewski, op. cit., s. 8.

²⁸ J. Turlukowski, *Instytucja zapisu windykacyjnego w prawie polskim. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2014, s. 203.

²⁹ G. Wolak, *Przedmioty majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej a przedmiot zapisu windykacyjnego*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2012, nr 3(53), s. 78.

³⁰ S. Wójcik, F. Zoll, op. cit., s. 421. Zdaniem autorów zapis windykacyjny winien zostać uznany za jeden z istniejących rodzajów rozrządzenia testamentowego. P. Księżak określił natomiast zapis windykacyjny mianem autonomicznej instytucji prawnej – P. Księżak, *Zapis...*, s. 45.

³¹ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6: *Spadki*, 2017, Lex, komentarz do art. 222, uwaga nr 5.

Odpowiedzialność z tytułu odmowy wydania przedmiotu zapisu windykacyjnego

Odnosnie do wydania przedmiotu zapisu windykacyjnego w nauce zaprezentowano rozbieżne stanowiska, opierające się na odmiennej wykładni art. 1029¹ k.c. Zgodnie z treścią przywołanej regulacji przepisy tytułu VI księgi czwartej k.c. stosuje się odpowiednio do stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego. Na tej podstawie niektórzy przedstawiciele doktryny wskazują na możliwość zastosowania wobec zapisobiercy windykacyjnego dyspozycji art. 1029 k.c., dotyczącej ochrony dziedziczenia. Na uzasadnienie tej tezy przywoływane były argumenty natury systemowej, bowiem art. 1029¹ k.c. został zamieszczony po art. 1029 k.c., co dowodzić miało zamiaru przyznania zapisobiercy przez ustawodawcę ochrony analogicznej do tej, którą posiada spadkobierca. Zdaniem zwolenników tego poglądu zapisobierca windykacyjny może być postrzegany jako spadkobierca oznaczonego przedmiotu, co także uzasadnia stosowanie względem niego dyspozycji art. 1029 § 1 k.c. Zwracano ponadto uwagę na nieprecyzyjność odesłania zawartego w art. 1029¹ k.c. w zakresie sformułowania o zastosowaniu przepisów tytułu VI do stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego, skoro czynność ta nie występuje w samodzielnej postaci, lecz w istocie stanowi zawsze element postanowienia w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku³².

Przeciwny pogląd wyrażany w doktrynie opiera się o wykładnię językową art. 1029¹ k.c. Przedstawiciele tego stanowiska akcentują, że wskazany przepis zawiera upoważnienie do odpowiedniego stosowania przepisów jedynie w zakresie dotyczącym stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego, a nie jego ochrony. Art. 1029 § 1 k.c. wyraża środki przysługujące spadkobiercy w celu ochrony dziedziczenia jako sukcesji uniwersalnej. Jak już wskazano wcześniej, przepis ten umożliwia odzyskanie całego spadku przy pomocy jednego roszczenia. A zatem z tego względu wykluczona jest możliwość stosowania tego przepisu do sytuacji zapisobiercy windykacyjnego, nabywającego pojedyncze prawo, które nigdy nie weszło w skład spadku. Co za tym idzie, także art. 1029 § 2 k.c. nie będzie miał zastosowania do rozliczeń pomiędzy zapisobiercą windykacyjnym a nieuprawnionym posiadaczem przedmiotu zapisu³³.

Jako prawidłowy ocenić należy drugi z przywołanych poglądów. Zapisobiercy windykajniemu, z wymienionych wyżej względów, nie będzie przysługiwała ochrona należna spadkobiercy. Skoro już w chwili otwarcia spadku staje się on właścicielem rzeczy, może korzystać z ochrony przysługującego mu prawa własności poprzez realizację roszczenia windykacyjnego, o którym mowa w art. 222 § 1 k.c. Przepis ten uprawnia właściciela do wystąpienia wobec osoby, która bezprawnie włada jego rzeczą z żądaniem jej wydania. Warto zaznaczyć, że prawo do wystąpienia z roszczeniem windykacyjnym posiada jedynie aktualny właściciel rzeczy, ponieważ roszczenie to nie ma charakteru

³² J. Turlukowski, *Zapis windykacyjny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 74.

³³ J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2019, Lex, komentarz do art. 1029¹, uwaga nr 7.

samodzielnego i może stanowić przedmiotu przelewu jedynie w razie jednoczesnego przeniesienia prawa własności³⁴.

Aktualność w kwestii sytuacji zapisobiercy windykacyjnego zachowują uwagi wyrażone na tle ochrony prawa własności przysługującej właścicielowi, z których wynika, że żądanie wydania rzeczy odnosi się do rzeczy w takim stanie, w jakim jest ona w chwili wystąpienia z roszczeniem, a nie w takim, w jakim była w chwili, w której właściciel został pozbawiony posiadania³⁵. Nie ma też podstaw do przyjęcia koncepcji obowiązku zwrotu rzeczy *cum omnis causa* (czyli ze wszystkimi przychodami). W celu lepszego zabezpieczenia swych praw niż przez samo tylko odzyskanie rzeczy właściciel powinien skorzystać z roszczeń uzupełniających, o których mowa w art. 224 i nast. k.c.³⁶

Naturalnie nieco odmiennie może przedstawiać się zakres uprawnień zapisobiercy windykacyjnego w sytuacji, gdy przedmiotem zapisu będzie ustanowienie na jego rzecz ograniczonych praw rzeczowych w postaci użytkowania lub służebności. Zgodnie z treścią art. 251 k.c. do ochrony tych praw odpowiednie zastosowanie mają przepisy o ochronie własności. Warto podkreślić, że prawa te są skuteczne *erga omnes*, a więc także przeciwko właścicielowi rzeczy. W doktrynie wskazuje się, że gdy wykonywanie ograniczonego prawa rzeczowego związane jest z władaniem rzeczą, jak ma to miejsce m.in. w przypadku użytkowania i służebności, uprawnionemu będzie przysługiwało roszczenie windykacyjne, chyba że władanie to nie ma charakteru samodzielnego – wówczas roszczenie może polegać na domaganiu się zaniechania działań, które pozbawiają zapisobiercy dostępu do rzeczy i wykonywania swego prawa³⁷. Zakres przyznanej zapisobiercy ochrony może ulegać stosownym modyfikacjom, w zależności od kształtu zakresu uprawnień do posiadania rzeczy obciążonej prawem³⁸.

W doktrynie podkreśla się, że przedmiotem roszczenia windykacyjnego może być jedynie rzecz, a nie kompleks rzeczy i praw, jakim jest przedsiębiorstwo czy gospodarstwo rolne. W razie uczynienia ich przedmiotem zapisu windykacyjnego roszczeniem wydobywczym będą mogły być objęte jedynie składniki rzeczowe, natomiast egzekwowanie należących do przedsiębiorstwa bądź gospodarstwa rolnego praw możliwe będzie poprzez inne roszczenia, np. odszkodowawcze³⁹.

Odrębną kwestią jest zapis windykacyjny ogółu praw i obowiązków wspólnika spółki osobowej⁴⁰. Dla skuteczności takiego zapisu wymagane jest spełnienie przesłanek

³⁴ B. Stelmach, *Roszczenia uzupełniające roszczenie windykacyjne*, Warszawa 2019, s. 62.

³⁵ Wyrok SN z 13 listopada 1997 r., sygn. akt I CKN 323/97, Legalis nr 31784; G. Rudnicki, J. Rudnicka, S. Rudnicki, op. cit., s. 437.

³⁶ B. Stelmach, op. cit., s. 55–56.

³⁷ A. Machnikowska, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2020, Legalis, komentarz do art. 251, nb 3–4.

³⁸ Por. uzasadnienie do wyroku SA w Poznaniu z 13 kwietnia 2005 r., sygn. akt I ACa 1589/04, Lex nr 194508.

³⁹ G. Rudnicki, J. Rudnicka, S. Rudnicki, op. cit., s. 516.

⁴⁰ Możliwość uczynienia przedmiotem zapisu windykacyjnego ogółu praw i obowiązków wspólnika spółki osobowej istnieje od 1 stycznia 2020 r., wprowadzona została w oparciu o art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 31 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1495).

przewidzianych w art. 10 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r., poz. 18). Przede wszystkim możliwość przeniesienia ogółu praw i obowiązków musi przewidywać umowa spółki. Niezależnie od powyższego, konieczna jest także pisemna zgoda wszystkich pozostałych współników na przeniesienie praw i obowiązków na konkretną osobę, chyba że wymóg ten został wyłączony w umowie spółki⁴¹. W razie skutecznego zapisu windykacyjnego zapisobierca staje się współnikiem spółki osobowej. Gdyby zapis z powodu niespełnienia przywołanych wymogów okazał się bezskuteczny, wówczas zapisobierca zyskuje roszczenie o wypłatę wartości udziału kapitałowego przypadającego na spadkodawcę⁴².

Podsumowanie

Zapis windykacyjny został wprowadzony do polskiego prawa w celu poszerzenia możliwości dysponowania majątkiem na wypadek śmierci. Dzięki temu spadkodawca zyskuje większą kontrolę nad losami konkretnych składników majątku, co odpowiada oczekiwaniom społecznym. Kluczową cechą zapisu windykacyjnego jest nabycie przez zapisobiercę windykacyjnego wskazanego przedmiotu *ex lege* już w chwili otwarcia spadku. W odróżnieniu od zapisu zwykłego, który ma jedynie charakter obligacyjny, zapis windykacyjny wywołuje skutek rzeczowy, czyniąc zapisobiercę właścicielem przedmiotu lub uprawnionym z tytułu zapisanych praw. Dzięki temu jego pozycja jest zbliżona do spadkobiercy, a jednocześnie silniejsza niż zapisobiercy zwykłego, gdyż może on od razu dochodzić wydania zapisanych przedmiotów, niezależnie od aktualnego ich posiadacza, bez konieczności oczekiwania na ustalenie spadkobierców.

Z drugiej strony jednak nie wszystkie prawa mogą być przekazane w drodze zapisu windykacyjnego, co wynika z charakteru prawnego tej instytucji. W drodze zapisu zwykłego przekazać można zasadniczo dowolne przedmioty czy prawa majątkowe. Ponadto dokonanie zapisu windykacyjnego obarczone jest większymi rygorami formalnymi – wymagana jest forma szczególna aktu notarialnego. Nie jest również możliwe dokonanie zapisu windykacyjnego pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu.

Naczelną zasadą polskiego prawa spadkowego jest swoboda testowania, która oznacza prawo spadkodawcy do podejmowania prawnie wiążących decyzji dotyczących swojego majątku na wypadek śmierci. Dodanie do k.c. instytucji zapisu windykacyjnego niewątpliwie znacznie rozszerzyło możliwości precyzyjnego decydowania przez spadkodawcę o przeznaczeniu składników jego majątku.

⁴¹ K. Osajda, [w:] K. Osajda (red.), op. cit., komentarz do art. 981¹, nb 331-332.

⁴² J. Turlukowski, *Instytucja zapisu...*, s. 226 i nast.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Balwicka-Szczyrba M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2024, Lex.
- Bender P., *O dopuszczalności alternatywnego określenia przedmiotu świadczenia przy zapisie zwykłym raz jeszcze*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 9.
- Bieranowski A., *Wykładnia testamentu zawierającego zapis windykacyjny – głos w dyskusji*, „Rejent” 2012, nr 7–8.
- Ciszewski J., Nazaruk P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2019, Lex.
- Górecki J., *O potrzebie uregulowania w Kodeksie cywilnym umowy darowizny na wypadek śmierci*, [w:] J. Gołaczyński, P. Machnikowski (red.), *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Edwarda Gniewka*, Warszawa 2010.
- Górecki J., *Zapis testamentowy w prawie kolizyjnym*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2009, t. 5.
- Górecki J., *Zapis windykacyjny – uwagi de lege ferenda*, [w:] E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane panu rejentowi Romualdowi Sztukowi*, Kluczbork 2007.
- Górecki J., *Zapis windykacyjny w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2012, nr 4.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6: *Spadki*, 2017, Lex.
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1968.
- Justyński T., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego III CZP Izba Cywilna z dnia 16 października 2014 r., III CZP 70/14*, „Orzecznictwo Sądów Powszechnych” 2015, z. 5.
- Kołodzińska M., *Czy instytucja zapisu windykacyjnego może skutecznie zastąpić darowiznę na wypadek śmierci? Uwagi wynikające z praktyki notarialnej*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 11–12.
- Księżak P., *Przedmiot zapisu zwykłego*, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 16.10.2014 r. (III CZP 70/14)*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 1.
- Księżak P., *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012.
- Orszyński K., *Zapis zwykły alternatywny*, „Rejent” 2016, nr 4.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Stelmach B., *Roszczenia uzupełniające roszczenie windykacyjne*, Warszawa 2019.
- Sylwestrzak A., *Przyjęcie i odrzucenie zapisu windykacyjnego*, „Rejent” 2012, nr 12.
- Turlukowski J., *Instytucja zapisu windykacyjnego w prawie polskim. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2014.
- Turlukowski J., *Zapis windykacyjny. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Waszczuk-Napiórkowska J., *Zapis windykacyjny w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2014.
- Wolak G., *O zapisie zwykłym jako rozrządzeniu testamentowym*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 2(60).

- Wolak G., *Przedmioty majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej a przedmiot zapisu windykacyjnego*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2012, nr 3(53).
- Wójcik S., Zoll F., *Rozrządzenia testamentowe*, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *Prawo spadkowe*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 10, Warszawa 2013.
- Zakrzewski P., *Zapis windykacyjny*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 2.
- Żałucki M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2020, Legalis.
- Zembrzuski T., *Stwierdzenie nabycia przedmiotu windykacyjnego w postępowaniu sądowym*, [w:] K. Flaga-Gieruszynska, G. Jędrejek (red.), *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin profesora Andrzeja Zielińskiego*, Warszawa 2014.
- Żukowski W., *Projektowane wprowadzenie zapisu windykacyjnego do polskiego prawa spadkowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2010, z. 4.

Orzecznictwo

- Orzeczenie SN z 20 października 1960 r., sygn. akt 2 CR 706/60, Lex nr 106214.
- Postanowienie SN z 16 września 1997 r., sygn. akt I CKN 244/97, Lex nr 548998.
- Postanowienie SN z 6 maja 2004 r., sygn. akt III CK 511/02, Legalis 123625.
- Uchwała SN z 17 stycznia 1969 r., sygn. akt III CZP 127/68, Legalis nr 13808.
- Uchwała SN z 20 listopada 1981 r., sygn. akt III CZP 48/81, Lex nr 2720.
- Uchwała SN z 10 sierpnia 1988 r., sygn. akt III CZP 65/88, Legalis nr 26381.
- Uchwała SN z 13 grudnia 2013 r., sygn. akt III CZP 79/13, Legalis 742138.
- Uchwała SN z 16 października 2014 r., sygn. akt III CZP 70/14, Lex nr 1521331.
- Wyrok SA w Gdańsku z 3 września 2014 r., sygn. akt V ACa 348/14, Legalis nr 1203316.
- Wyrok SA w Poznaniu z 13 kwietnia 2005 r., sygn. akt I ACa 1589/04, Lex nr 194508.
- Wyrok SN z 13 listopada 1997 r., sygn. akt I CKN 323/97, Legalis nr 31784
- Wyrok SN z 18 lutego 1999 r., sygn. akt I CKN 1002/97, Lex nr 521803.
- Wyrok SN z 12 grudnia 2002 r., sygn. akt II CKN 1279/00, Legalis nr 57215.
- Wyrok SN z 7 marca 2013 r., sygn. akt II CSK 486/12, Lex nr 1341664.
- Wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., sygn. akt P 4/99, Legalis nr 49437.

Ordinary bequest and specific bequest in Polish law

Summary

The purpose of this paper is to present and characterize the institutions of simple bequest and legacy bequest in Polish legal regulation. Both of these constructions serve to transfer certain rights after the death of the testator in favor of a designated person, known as a legatee. Thus, although the purpose of both types of legacies is

similar, the manner in which they are implemented is completely different. The legal nature and effects of the two constructions analyzed are also different, which in turn determines the legal position of legatees. The paper will also analyze issues related to the transfer of ownership of the bequeathed rights to the legatees. Both constructions undoubtedly increase the scope of freedom of disposition of property on death, diversifying the catalog of measures that can be applied, depending on the will of the person making the bequest.

Keywords: ordinary bequest, inheritance bequest, legatee, obligation, inheritance claim